

L'abordatge dels dilemes ètics en un sistema educatiu inclusiu i democràtic

Oscar Puigardeu Aramendia
 CRETDIC-Bcn ciutat
 Consorci d'Educació de Barcelona

Rebut: 15-4-2024 Acceptat: 30-4-2024
 DOI: <https://doi.org/10.32093/ambits.vi60504964>

Resum

L'abordatge dels dilemes ètics en un sistema educatiu inclusiu i democràtic

L'acte educatiu és imperativament un acte ètic i no es pot concebre un centre educatiu i encara menys un sistema educatiu, en el marc d'una societat democràtica, sense una ètica que guiï la seva pràctica. Les institucions educatives han de garantir una pràctica ètica fruit d'una reflexió col·lectiva, qualificada i compartida en relació a la practica docent i la seva avaluació, però també al voltant de la innovació educativa i la recerca en el si dels centre educatius. En el seu dia a dia els centres es troben davant de situacions que generen dilemes ètics que exigeixen un abordatge planificat i rigorós. En l'article es presenta una proposta de sistematització de la reflexió ètica en el si del sistema educatiu a través de la creació d'un comitè d'ètica que vetlli per la creació d'espais de reflexió ètica en el si de les institucions educatives.

Paraules Clau: dilemes ètics, deontologia, comitè ètic, ètica docent.

Abstract

Addressing ethical dilemmas in an inclusive and democratic educational system

The educational act is imperatively an ethical act and the educational centers and even less an educational system in a democratic society cannot be conceived without an ethic that guides its practice. Educational institutions must guarantee an ethical practice resulting from a collective, qualified and shared reflection in relation to teaching practice and its evaluation, but also around educational innovation and research within educational centers. On a day-to-day basis, the centers are faced with situations that generate ethical dilemmas that require a planned and rigorous approach. The article presents a proposal for the systematization of ethical reflection within the educational system through the creation of an ethics committee that oversees the creation of spaces for ethical reflection within educational institutions.

Key words: ethical dilemmas, deontology, ethics committee, teaching ethics.

L'acte educatiu és imperativament un acte ètic (Mèlich et alt., 2004). No es pot concebre un sistema educatiu que acompanyi en el seu desenvolupament a la totalitat dels infants i joves d'un país sense una ètica que guiï aquesta pràctica. Aquesta responsabilitat sempre ha estat present en el nostre sistema educatiu. Però en el context actual és avui més vigent que mai. L'imperatiu ètic és encara més ineludible en un

sistema educatiu que, com el nostre, es proposa l'objectiu del desenvolupament integral de la persona i s'exigeix donar resposta a reptes com el benestar emocional, la inclusió, la diversitat de gènere, l'educació per la pau i la lluita per la preservació del nostre planeta (Colorado,2020).

El nostre sistema educatiu no només ha de considerar els aspectes ètics propis de l'atenció a l'alumnat i les seves famílies, sinó que també ha d'abordar els dilemes ètics que suposa l'exigència d'inclusió, la millora constant o la vocació d'excel·lència del propi sistema. Per aquest motiu la pròpia avaluació del sistema educatiu esdevé també una exigència ètica. L'avaluació del sistema requereix indubtablement una tasca de recerca que implica la recollida de dades, la seva anàlisi i la formulació de conclusions que esperonaran la millora del sistema a partir de la innovació pedagògica. Aquesta necessària reflexió, avaluació i investigació sobre la praxis educativa haurà d'estar sustentada en principis ètics (Paz, 2018). De la mateixa manera tota innovació pedagògica i la seva avaluació, ineludiblement hauran d'estar emmarcades en uns estàndards ètics.

Per aquests motius un centre educatiu que està compromès amb l'educació integral, amb la inclusió, amb la recerca de l'excel·lència, i amb l'avaluació constant de les seves pràctiques i resultats educatius, i que té la innovació com a eina de millora, és fonamental que sigui considerat com un subjecte moral (Cortina, 2018). Resulta obvi que en una societat oberta, democràtica i plural, l'abordatge dels criteris ètics que emmarquen la pràctica educativa, l'avaluació del sistema, les pràctiques d'investigació i les innovacions, no es pot proveir apriorismes, sinó que només es pot anar construint des de la reflexió i el diàleg de la pròpia comunitat educativa. Un diàleg que requereix d'un espai i de persones per tal de materialitzar-se.

En el nostre sistema, com en tot sistema educatiu democràtic (Feu, 2016), s'ha de donar resposta a diferents reptes ètics que es plantegen en la pràctica educativa ja que tota acció educativa es deutora d'una perspectiva ètica que li dona suport i coherència (Ortega, 2018). Citarem a tall d'exemple alguns dels dilemes ètics que poden aparèixer:

- Com garantir l'atenció a tot l'alumnat amb uns recursos sempre limitats?
- Com ha de ser el vincle educatiu entre docents i alumnat?
- Quines competències, objectius i continguts seran prioritzats?
- Com garantim el respecte a la diversitat en totes les seves manifestacions?
- Com garantim l'equitat, la inclusió i l'excel·lència?
- Com s'abordarà l'orientació personal, acadèmica i professional de l'alumnat?
- Quins criteris de priorització en la distribució dels recursos s'utilitzaran?
- Com es vehicularà la participació de la comunitat educativa en la presa de decisions?
- Amb quins criteris es realitzarà la gestió de les dades i privacitat?
- Quins criteris ètics han de complir les recerques en investigació educativa, realitzades en el marc del sistema?
- Com s'ordenarà i garantirà l'ètica en la innovació educativa?

- Com s'establiran criteris d'avaluació i l'aplicació de sistemes selectius de forma transparent?
- Com es dirimiran possibles conflictes d'interessos dels professionals?
- Com s'abordaran els dilemes ètics que apareguin en la pràctica educativa?
- Com escoltarem les demandes de les famílies en relació a la formació en valors?
- ....

Tot sistema educatiu conté una organització de persones que treballen dins del seu marc. I aquesta organització està regida per seva pròpia la normativa que l'estructura però també per la seva cultura institucional. És en el sí d'aquesta cultura que es desenvolupa gran part de l'ètica organitzacional. Segons Cortina (1994) aquesta ètica està caracteritzada pels següents elements:

- Valors i moral cívica de la societat en que es troba.
- Nivell de consciència moral de la societat en que es troba.
- Finalitat de l'organització.
- Mitjans que l'organització considera lícits per assolir la seva finalitat.
- Hàbits de l'organització en la presa de decisió en el sí de l'organització i consciència dels valors que la justifiquen.

Fernández (1996) explica com el contingut ètic d'una organització es caracteritza per:

- Allò que la organització realment fa i no només per allò que diu que fa en els seus documents.
- Recerca del bé comú més enllà de la pròpia organització.
- Generalització del ben actuar de tal forma que aquest formi part de totes les accions de l'organització i no només d'algunes d'elles.
- Consideració, no només dels resultats de les accions, sinó també dels mitjans utilitzats per aconseguir-los i de les intencions que els motiven.
- Capacitat per anar més enllà d'allò que exigeix la norma de forma voluntària.

Sembla pràcticament axiomàtic que un sistema educatiu inclusiu i democràtic ha de ser un sistema educatiu ètic que doni lloc a organitzacions educatives ètiques. Però per aconseguir institucions ètiques la norma i la llei solen resultar elements indispensables, però no suficients.

En la següent figura podem veure com una ètica de mínims basada en el compliment de la norma no és, ni de lluny, la millor ètica possible. D'acord amb Guillén (2006) la qualitat ètica de les institucions pot anar des d'aquelles més reactives i que basen la seva ètica en la normativa fins a aquelles més proactives i compromeses, que basen la seva ètica en la virtut.

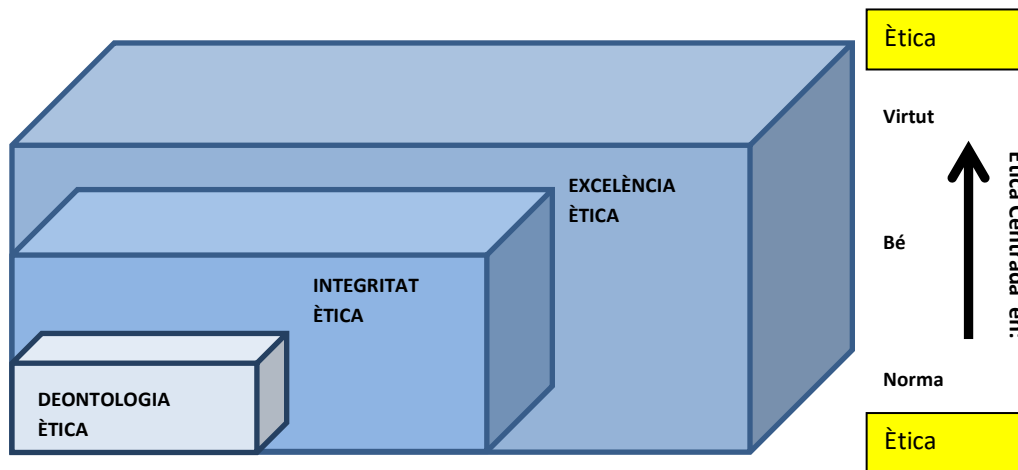

Figura 1. Ètica institucional (adaptat de Guillem, 2016).

Una institució esdevé èticament excel·lent en el moment que concedeix a la dimensió ètica de les seves accions un paper clau, de tal forma que la converteixen una missió específica de la institució. Una institució que entén que la seva raó de ser és el bé comú i el ple desenvolupament dels seus membres es converteix en una institució amb una visió d'excel·lència ètica (Guillem 2006). Les institucions educatives com a espais d'aprenentatge i convivència dels infants i joves de la nostra societat, mitjançant un sistema educatiu inclusiu i democràtic, han d'aspirar a aquesta excel·lència ètica.

És per aquest motiu que els centres educatius necessiten una delimitació conceptual, una praxis reflexiva i accions concretes per tal de donar respostes als dilemes ètics. Aquesta tasca requereix un temps planificat i unes actuacions que permetin al centre desenvolupar hàbits i estratègies ètiques per afrontar els dilemes ètics que la pràctica educativa genera (Colorado i Gairín, 2022).

Els comitès ètics com espai de construcció ètica institucional

La complexitat de les qüestions ètiques que es plantegen en la praxis educativa dels professionals i dels centres educatius sembla que faria recomanable l'existència d'espais de reflexió institucionalitzats i acreditats. Per aquest motiu semblaria raonable i necessari que l'administració educativa es plantegés la possibilitat de crear òrgans estables de treball per tal de donar resposta a aquesta necessitat.

En l'àmbit de la salut i dels serveis socials, tant a nivell internacional com en el marc del nostre país, s'ha resolt aquesta necessitat a través de la creació, per part de l'administració, de comitès d'ètica independents. Aquests comitès multidisciplinars, formats per professionals de reconegut prestigi acadèmic, i de professionals i experts en la reflexió ètica aplicada, han demostrat la seva utilitat en aquells camps en que s'han posat en marxa (Gonzalez, 2023). Semblaria que també podria ser d'utilitat l'existència d'un comitè ètic dins del sistema educatiu.

Tot considerant les competències dels comitès d'ètica en l'àmbit de salut i serveis socials (Roman, 2013), un equip humà que constituís un comitè d'ètica del sistema educatiu hauria de tenir tres grans àmbits d'intervenció: La pràctica educativa, la recerca educativa i la innovació educativa.

El primer àmbit seria aquell relacionat amb els dilemes ètics que suscita l'exercici professional de la pràctica educativa, és a dir aquells conflictes que apareixen en el dia a dia en el nostre sistema educatiu, en els seus òrgans de gestió i en els centres educatius (Hirsch, 2011). El segon àmbit seria la pràctica investigadora en el marc dels centres educatius. És molt habitual que diferents institucions i agents de la comunitat requereixin l'entorn educatiu, per a realitzar les seves recerques. Cal garantir que aquestes recerques compleixin un estàndard ètic que garanteixi el respecte dels drets, la seguretat, la privacitat i el respecte envers les persones que formen part de la comunitat educativa, i que sigui acreditat un tractament adient de les dades obtingudes (Paz, 2018). El tercer àmbit d'intervenció seria la innovació educativa; és imperatiu que tota innovació educativa es promogui de forma responsable i segura salvaguardant especialment els drets i el benestar de l'alumnat (Pilay-Robles, 2023). A la vegada que cal garantir que totes les famílies siguin adientment informades de les innovacions educatives que es realitzen en un centre educatiu i es valori la necessitat del seu consentiment informat.

En relació amb aquests tres àmbits seria propi d'aquest comitè la reflexió i la identificació de les bones pràctiques i la difusió de les mateixes, tot aportant criteris a l'administració educativa i als professionals en exercici per a la seva implementació. També seria funció d'aquest comitè la resolució i resposta a les qüestions i dubtes ètics sobre els quals els professionals, els centres, l'administració i/o els membres de la comunitat educativa facin preguntes.

Finalment també seria funció d'aquesta comissió la promoció d'espais de reflexió ètica en els centres educatius.

Es plantegen com a possibles funcions pròpies d'un comitè d'ètica del sistema educatiu:

- Elaboració de guies de bones pràctiques ètiques en la pràctica educativa.
- Assessorar i respondre dubtes dels professionals del sistema educatiu, del centres, de l'administració o dels membres de la comunitat educativa, sobre aquells possibles dilemes ètics que es plantegin en la pràctica educativa.
- Elaboració de guies de bones pràctiques en investigació educativa.
- Emetre informes i recomanacions sobre les propostes de recerca que es proposin realitzar en el marc dels centres educatius sostinguts amb fons públics.
- Garantir l'adequació dels aspectes ètics i jurídics de la recerca realitzada en centres.
- Elaboració de guies de bones pràctiques en innovació educativa.
- Emetre informes i recomanacions sobre les propostes d'innovació educativa que es proposin realitzar en els centres educatius.

- Garantir l'adequació dels aspectes ètics i jurídics de les pràctiques d'innovació educativa realitzades en centres educatius.
- Promoció d'espais de reflexió ètica en el centres educatius.

Els espais de reflexió ètica

Però l'existència d'un comitè ètic central, impulsat i articulat des dels serveis centrals de l'administració educativa, per vetllar sobre els aspectes ètics del sistema educatiu sembla absolutament insuficient. Un sistema centralitzat té el risc d'esdevenir una institució prescriptiva més que un espai de diàleg. Un sistema educatiu democràtic i ètic no es pot recolzar només en un comitè únic i independent que emet informes i recomanacions que corren el risc de ser interpretades com a prescripcions per la comunitat educativa. Per aquest motiu semblaria que una de les funcions d'aquest possible comitè ètic hauria de ser impulsar espais de reflexió ètica en el sí de les institucions educatives.

Els espais de reflexió ètica (Roman, 2013) son grups reduïts de professionals en actiu i voluntaris coordinats i dinamitzats per un docent amb formació específica en ètica. Aquesta figura de coordinació hauria de disposar de la formació i eines per gestionar i dinamitzar aquest equip. Els membres d'aquests espais es trobarien en espais planificats de trobada dins l'horari laboral amb un ordre del dia a planificar per la coordinació. Les seves funcions podrien ser:

- Promoure la sensibilització en valors ètics entre els professionals del sistema educatiu.
- Fomentar i difondre bones pràctiques professionals en relació a la ètica docent i de les institucions educatives.
- Detectar situacions que generin dilemes ètics, reflexionar sobre els mateixos i proposar possibles abordatges de qualitat.
- Elevar consultes al comitè ètic d'aquelles qüestions més problemàtiques detectades.
- Col·laborar amb els processos de reflexió del comitè d'ètica quan sigui requerit.
- Aportar criteris ètics en la presa de decisió dels seus centres educatius.

Els serveis educatius de zona podrien tenir una funció rellevant en l'impuls, organització i suport a aquests espais de reflexió. Aquests espais haurien d'estar preservats de tota interferència dels òrgans de gestió, inspecció i/o coordinació del sistema educatiu ja que haurien de ser espais de diàleg obert. Malgrat gaudir d'autonomia en la seva dinamització i gestió, aquests espais de reflexió ètica hauria d'estar aixoplugats pel comitè d'ètica que podria valorar i informar sobre qualsevol dels criteris proposats pels espais de reflexió, així com aportar elements per guiar la seva reflexió.

Els espais de reflexió ètica també podrien promoure formacions específiques dirigides als professionals dels centres educatius, amb especial atenció envers els membres dels equips directius, per tal de millorar la qualitat de la formació en relació a la reflexió ètica dels claustrats.

Conclusions

La complexitat de la intervenció educativa en una societat democràtica en el marc d'un sistema inclusiu que pretén el desenvolupament integral de la persona, genera que els professionals de l'educació i el propi sistema en la seva globalitat es trobin de forma ordinària en situacions que generen profunds dubtes ètics. Els processos de presa de decisió en aquestes situacions complexes requereixen una reflexió profunda i compartida que ha de ser acompanyada per les institucions i l'administració educativa. Altres professions i institucions que s'han trobat en situacions similars han trobat en els comitès ètics un recurs útil. L'administració educativa es pot dotar d'un comitè ètic independent format per professionals de prestigi en l'àmbit professional, acadèmic i de la reflexió ètica, que tingui com a funció reflexionar, identificar bones pràctiques i emetre recomanacions sobre els dilemes ètics que es produeixen en la pràctica educativa, en la recerca i en la innovació educativa en els centres docents.

Aquest comitè permetria que els docents, els membres de la comunitat educativa i els centres educatius, quan es trobin en situacions de conflicte o dilema ètic, elevessin consultes a aquest comitè, per tal que emeti les seves consideracions i recomanacions. L'administració educativa també podria, si així ho considera oportú, fer consultes a aquest comitè. Les resolucions i recomanacions d'aquest comitè tindrien sempre una funció orientadora de la praxis educativa.

L'existència d'un comitè ètic lluny d'esdevenir un espai únic de reflexió ètica centralitzada hauria de promoure espais de reflexió en els diferents territoris i en el sí de les institucions educatives. Aquests espais de reflexió formats per docents i dinamitzats per persones formades per a aquesta tasca haurien de ser espais oberts de reflexió i sensibilització envers l'ètica docent, identificadors de dilemes ètics rellevants i difusors de pràctiques de referència.

Referències bibliogràfiques

- Colorado (2020) La dirección escolar y la ética organizacional en los centros de educación infantil y primaria en Catalunya. Tesis Doctoral UAB.
- Colorado Ramírez, S. i Gairín Sallán, J. (2022). Dirección escolar y desarrollo Ético Organizacional en escuelas de Catalunya. *Educatio Siglo XXI*, 40(3), 107-132.

- Cortina, A. (2018). Ética de las instituciones educativas y la responsabilidad social de los centros educativos. *Organización y gestión educativa, Revista del Fórum Europeo de Administradores de la Educación*, 130 (2), 34-37.
- Cortina, A. (1994) *Ética de la empresa*. Madrid: Trota.
- Fernández, J.L. (1996) *Ética para empresarios y directivos*. Madrid: Esic.
- González E., Galván J.M., García- Í., Casals F., Fernández J., Real de Asúa D. (2003). Percepción de utilidad entre profesionales sanitarios de un servicio de consultoría ética clínica. *Revista Clínica Española*, 223(1), 10-16.
- González-Bermejo D, Solano MD, Polache J, Mulet A, Barreda D, Soler-Company E. (2020). Los Comités de Ética Asistencial y los Comités de Ética de la Investigación en España: organización, regulación y funciones. *OFIL-ILAPHAR*, 30; 3:206-211.
- Jordi Feu J., Simó N., Serra C., Canimas J. (2016). Dimensiones, características e indicadores para una escuela democrática. *Estudios pedagógicos*, 42(3), 449-465.
- Guillem, M. (2006) *Ética en las organizaciones. Construyendo confianza*. Madrid: Perason Prentice Hall.
- Hirsch, A. (2011). Dilemas, tensiones y contradicciones en la conducta ética de los profesores. *Sinéctica*, 37.
<https://sinectica.iteso.mx/index.php/SINECTICA/article/view/108/100>
- Mèlich J.C., Alguacil M, Boixader A., Borrell E., Dalmases M., Fons M., Muñoz J., Palou J., Poch C., Valldaura A. i Vicente A.M.(2004). Escoltar el rostre de l'altre: reflexions sobre l'educació en valors ètics. *Revista Catalana de Pedagogia [Societat Catalana de Pedagogia]*, 3, 93-102.
<https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000004/00000012.pdf>
- Ortega, P. (2018). Ética y educación: una propuesta educativa. *Redipe*, 7(8), 30-45.
- Paz, E.J. (2018). La ética en la investigación educativa. *Revista Ciencias Pedagógicas e Innovación*, 6(1),45-51.
<https://repositorio.upse.edu.ec/bitstream/46000/7787/1/UPSE-RCP-2018-Vol.6-No.1-006.pdf>
- Pilay-Robles, N., Ayon, H., Macias, T. (2023). Ética e innovación docente: un compromiso dentro de la gestión educativa superior en Ecuador. *Revista innova educación*, 5 (1), 170-180.
- Roman, B. (2013). El Comitè d'Ètica de Serveis Socials de Catalunya, institucionalitzant el diàleg i la deliberació. *Revista de treball social*, 199, 46-54.

Correspondència amb l'autor: *Oscar Puigardeu Aramendia*. CRETDIC Bcn-Ciutat. Consorci d'Educació de Barcelona. E-mail: opuigard@xtec.cat